

Olivier Mongin, director de la revista *Esprit*
i Xavier Pla, professor de la UdG

Xavier Pla-Olivier Mongin

Joan Sales, *Esprit* i la guerra d'Espanya i La reaparició d'*Incerta glòria**

La reedició, a través d'una traducció revisada, de la novel·la capdavantera de la literatura catalana *Incerta glòria*, publicada per primera vegada el 1956, és una oportunitat d'incidir de nou sobre l'important paper que la guerra d'Espanya va tenir en la història del nostre segle i sobre el treball de representació literària que significa un esdeveniment històric com aquest. Presentem de manera successiva dues anàlisis: l'una d'Olivier Mongin, que situa l'esdeveniment de la guerra en el marc dels interrogants filosòfics i literaris de la revista *Esprit*; i l'altra de Xavier Pla, que descriu el context de la publicació d'aquesta novel·la, la seva importància sota el franquisme i el ressò que va tenir a França quan se'n va publicar la primera traducció.

I. Joan Sales, *Esprit* i la guerra d'Espanya

L'esdeveniment de la guerra d'Espanya

Si *Incerta glòria*, novel·la amb ressonàncies diverses, remet a la història de la revista *Esprit*, aquesta obra és també una invitació a reflexionar sobre la literatura del segle xx. Generada per la tragèdia de la guerra d'Espanya, però també per la cultura i la llengua catalanes, *Incerta glòria* té un lloc al

---

* Article publicat a la revista *Esprit* al número d'agost-setembre de 2007. Reproduït a VIA amb permís d'*Esprit* i dels dos autors.

costat d'altres obres importants escrites en altres contextos bèl·lics en què també el mal feia estralls.

Com ser catòlic i republicà alhora?

No és fins ara que és possible prendre consciència de les relacions que lliguen *Esprit* amb Joan Sales, un lector que coneixia bé la revista. Si la ressenya –apareguda en *Esprit* el 1962– de Christian Audejean, qui va ser durant molt de temps el responsable literari de la revista, recorda l'interès que aquest poeta té per a la literatura catalana, també suggereix els lligams espirituals que s'havien establert entre la gent d'*Esprit* i el món català, entre un cert personalisme i la guerra d'Espanya, entre una revista procedent del catolicisme i un escriptor que es qualificava de «catòlic i republicà». La lectura d'*Incerta glòria* fa palès que aquest llibre, que està tan vinculat amb la guerra d'Espanya, es fa ressò també dels debats i de les reflexions que es produïen aleshores en l'existencialisme francès de la postguerra, un corrent intel·lectual essencialment marcat per les figures de Sartre, Camus i Mounier. Els temes de l'heroi, de la llibertat d'actuar i del sacrifici, que són tan importants per a ells, es troben en els escrits de Malraux o de Hemingway, ambdós participants en la guerra d'Espanya, però també en les controvèrsies filosòfiques relatives a la llibertat, a les relacions de l'essència i de l'existència... En l'aspecte literari, a partir del principi del dialoguisme destacat per Mikhaïl Bakhtine, *Incerta glòria* posa en tensió tres personatges (Soleràs, Lluís i Cruells) que potser només en són un. Aquest relat malmet la figura de l'heroi o de l'home d'acció gloriós, present en la millor tradició grega o romana. La glòria és incerta, l'home d'acció es troba fastiguejat entre diversos personatges i això en fa difícil crear una personalitat única. André Malraux es compromet en aquesta guerra –*L'espoir* (L'esperança)–, Bernanos pren partit i posa de manifest el conflicte que el compromís republicà representa per a un catòlic que es defineix com a fidel a l'Església universal (i no a l'espanyola!).

Per part d'*Esprit*, els punts de coincidència són nombrosos: l'obra de Mounier, subtitulada de manera significativa *L'espoir des Desesperés* (L'esperança dels desesperats), consagrada a Malraux, Bernanos i Camus, així ho testimonia, com també les relacions de Beguin, José Bergamin i Bernanos.¹ Cal sorprendre-se'n? La revista laica, «i» marcada per unes relacions tenses amb l'Església catòlica, se'n desmarcarà en el cas de la guerra d'Espanya;

com a Sales i a Bernanos, li resulta difícilment concebible ser fidel a una Església catòlica en guerra contra els rojos i els republicans.

Però la influència de la guerra d'Espanya té un paper encara més decisiu al si de la redacció de la revista *Esprit*² en la mesura que aquest moment històric repercutirà en la teoria del compromís del seu filòsof-fundador. En efecte, Paul-Louis Landsberg –un filòsof reconegut per les seves obres sobre la mort i el suïcidi, proper al filòsof Jean Lacroix, el qual publicà una obra titulada *L'echec (El fracàs)*–,³ es comprometrà en la guerra d'Espanya i aprendrà la lliçó filosòfica que no hi ha causes perfectes, ni compromisos

Joan Sales, un escriptor que es qualificava de «catòlic i republicà», és un exponent dels lligams que s'establiren entre *Esprit* i el món català

sense sospita. Els coneixedors de la història de la revista *Esprit* saben que les reflexions de Landsberg influiran molt sobre la teoria del compromís –fins aleshores separada i al marge de l'esdeveniment– del seu fundador, Emmanuel Mounier. Si no hi ha més que causes imperfectes és perquè no hi ha un compromís personificat, corpori, en condicions, i no es tracta d'aplicar mecànicament una ideologia, una creença i una causa.

Sales, pel que sembla gran lector d'*Esprit*, escriu, doncs, un llibre que remet a interrogants que comparteix amb els activistes d'aquesta revista. És impossible no subratllar la relació entre la guerra d'Espanya, els personatges de Sales i la formulació de nou de la teoria filosòfica del compromís de Mounier, al qual va succeir al capdavant de la revista *Esprit*, el 1950, Albert Béguin, l'amic de Bernanos i de Bergamin, ambdós profundament marcats per la guerra d'Espanya.

La guerra d'Espanya i els crims del segle xx

Però, més enllà dels lligams amb la revista *Esprit*, s'ha de passar el llindar i preguntar-se sobre l'abast universal d'*Incerta glòria*; una universalitat indissociable del seu caràcter literari. Així com *L'archipel du Goulag* (Arxipèlag Gulag) de Soljenitsyne es titula *Essai d'investigation littéraire* (Assaig d'una investigació literària),⁴ *Incerta glòria* ofereix les claus literàries, i no històriques, per comprendre el sentit i el contrasentit de la guerra d'Espanya. Joan Sales es projecta sobre els tres personatges –que només en són un– amb empatia, de la mateixa manera que Soljenitsyne ho fa amb el personatge del zek. L'obra literària de Sales, que té la mateixa capacitat de projecció

que Soljenitsyne, aporta una llum singular sobre l'esdeveniment, la qual cosa preval sobre l'explicació històrica. La universalitat, tot i ser literària, és aquí indissociable de l'esdeveniment de la guerra d'Espanya.

Des de la perspectiva de la literatura i a partir dels excessos de la guerra d'Espanya, en aquest llibre clau Sales convida a dotar de tota significació una de les guerres terribles que han sagnat Europa i l'esperit europeu. Però la guerra d'Espanya és potser la més desconeguda. Es comprèn gràcies a Sales que entre les guerres del segle xx, entre els crims del segle –dels quals parla ben bé el txec Jan Patocka, el coreactor de la Carta 1977 a Praga amb Václav Havel– cal posar en el lloc que li pertoca aquesta guerra d'Espanya que roman una mica fora de la nostra comprensió del període. Tanmateix, aquesta obra ha tocat en profunditat els esperits republicans i catòlics que no són ni plenament republicans ni plenament catòlics. Novel·la important de la guerra d'Espanya, *Incerta glòria* és també una de les novel·les del segle europeu que xoquen frontalment amb els «crims del segle xx» i amb els trastorns que aquests han causat als cossos i als esperits. Al costat de, o més aviat amb Soljenitsyne i Primo Levi, cal llegir Sales. Aquesta novel·la local, aquest relat català, continuadament reescrit, és un relat de la humanitat europea. Un relat de la tragèdia europea que aglutina allò que és local i allò que és universal.

Però, a propòsit del relat de Joan Sales, com no pensar en una altra temàtica, destacada per Jan Patocka, com és la de la línia del front? No és per atzar que aquesta es troba de nou en una de les quatre novel·les curtes de Leonardo Sciascia publicades sota el títol de *Les Oncles de Sicile* (Els oncles de Sicília), una obra de 1960. En la novel·la curta titulada *Antimoine* conta la història d'un miner sicilià que, enviat pels feixistes italians, es troba a Castella en el bàndol franquista. Arrupit en les trinxeres com un babau, es pregunta què fa allà. No hauria de ser a l'altra banda de la línia, amb els anarquistes?

Els últims dies a la trinxera teníem davant de nosaltres milicians anarquistes, gent que es divertia cada dia tirant-nos milers de cops de fusell. [...] Ben pensat, eren gent que hauria vingut a jugar-hi a les cartes, si els haguéssim convidat.⁵

Aquesta és l'absurditat de la trinxera en què un es troba, d'un costat o de l'altre i d'una manera arbitrària.

La terra semblava en descomposició, amb una olor d'ous podrits i d'orina, com si l'home cavés les trinxeres i els fossars dins la carn malalta del cos de la terra, dins un tumor putrefacte. En realitat, aquesta olor de mort no és la de la terra, és la de l'home que hi cava el seu amagatall, de l'home que torna a ser un animal salvatge que hi cava el seu cau i que de la mateixa manera que els animals salvatges, hi deixa també la seva olor.⁶

Olivier Mongin^{7*}

II. La reaparició francesa d'*Incerta glòria* de Joan Sales

Després de la guerra d'Espanya es va produir en la literatura catalana contemporània un tall profund amb la tradició narrativa immediatament anterior. Lògicament, però, el silenci, l'emudiment, el balbuceig van afectar

sobretot el gènere novel·lístic, reduït implacablement per la censura a l'interior i tallat en sec del seu públic potencial a l'exili. En la llarga, lenta i limitada represa de la novel·la, el tema de la guerra d'Espanya va ser dels últims a poder ser abordat pels escriptors. Naturalment, a part de la prohibició oficial de la llengua catalana a partir de 1939, sobre el conjunt de la guerra s'estenia un silenci prou explicable. En principi, només se'n podia parlar des de la perspectiva dels vencedors i, quan aquests van començar-

ho a fer, les seves novel·les van ser escrites en castellà. D'aquesta manera, la mort, la lluita al front o a les trinxeres, la resistència, les presons, els camps de concentració o els afusellaments dels vençuts apareixen ben rarament en la producció novel·lística publicada a Catalunya durant, com a mínim, la primera quinzena d'anys de la dictadura franquista.

L'any 1956, la publicació de la novel·la *Incerta glòria* de Joan Sales va significar l'inici del final d'aquell llarg silenci. Ja és gairebé un tòpic afirmar que *Incerta glòria* és la primera novel·la catalana que mostra la guerra d'Espanya des del punt de vista dels vençuts i que, a més, té la pretensió de comunicar al lector la complexitat inherent i profunda que tres anys de guerra van infligir als seus personatges. És, certament, una novel·la sobre

Cal subratllar la relació entre la guerra d'Espanya, els personatges de Sales i la formulació de la teoria filosòfica del compromís de Mounier

la guerra d'Espanya, però la seva pretensió era probablement més alta, més ambiciosa, més polèmica: era donar la guerra en tota la seva complexitat, evitant-ne una visió massa simplificada de divisió entre bons i dolents, des d'una perspectiva nacionalista catalana, republicana, però alhora catòlica, i que denunciava amb virulència tant el feixisme com l'anarquisme, tant els *negres* com els *rojos*. Potser per aquesta raó, quan la novel·la de Sales va ser publicada per primer cop a Catalunya, la indiferència o la indignació muda dels uns i el ressentiment o la pura hostilitat dels altres van acollir amb un respectuós silenci la publicació d'una obra definitivament incòmoda per a la crítica catalana. Perquè, entre les diferents opcions que els escriptors i els intel·lectuals catalans van haver de prendre durant el desenvolupament de la guerra civil espanyola, s'oblida sovint la difícil posició que van haver de mantenir aquells que, essent republicans i catalanistes, van lluitar amb fermesa contra les tropes franquistes però que, alhora, proclamant-se catòlics, es van trobar al centre d'un conflicte moral de gran transcendència per a les seves evolucions vitals, ideològiques i fins i tot estètiques.

El seu autor, Joan Sales i Vallès, havia nascut a Barcelona l'any 1912 i va morir el 1983. Sales pertany, doncs, a una de les generacions que va viure amb més intensitat els anys de la República. Com a membres del bàndol perdedor de la guerra, els autors d'aquesta generació van haver de justificar-se contínuament davant de la història. Però Sales és, per sobre de tot, un home independent, un *outsider* de la literatura catalana, potser menys autodidacte del que pretenia ser, un creador que no es «casava» amb ningú i que pot ser definit com un escriptor d'acció que, des de la seva joventut, es va construir deliberadament una imatge pròpia de l'intel·lectual que podríem anomenar *militant*. És l'escriptor militant, l'escriptor-soldat que es posa al servei de la causa, o de les diverses causes que serveix. Militant del catalanisme, del republicanisme i del catolicisme, Sales va sentir sempre la necessitat d'explicar-ho tot, d'explicar-se i de justificar-se incessantment. Amic i editor de Màrius Torres, col·laborador de Joan Coromines, editor de Llorenç Villalonga i Mercè Rodoreda, director del Club dels Novel·listes, Sales és, per sobre de tot, un gran lector que es va apassionar en un principi per l'obra de Stendhal i que més tard va substituir-lo definitivament per l'obra novel·lística de Dostoievski (en va traduir *Els germans Karamàzov*), i per la literatura de grans escriptors i filòsofs francesos catòlics com François Mau-

riac (de qui va traduir *Thérèse Desqueyroux*), Georges Bernanos, Emmanuel Mounier, Gabriel Marcel o Teilhard de Chardin.

L'any 1948, retornat de l'exili, Sales devia començar a redactar la que finalment seria la seva única novel·la publicada, *Incerta glòria*. El títol de la novel·la va ser triat, naturalment, en record del llunyà 14 d'abril de 1931, «el dia més feliç de la meua vida», segons els mots sincers de l'autor. Com el seu autor no es va cansar mai de repetir, escamotejant-ne però la procedència, el títol de la novel·la reprenia uns versos del final de la tercera escena del primer acte de *The Two Gentlemen of Verona* de William Shakespeare:

O, how this spring of love resembleth
The uncertain glory of an April day,
Which now shows all the beauty of the sun,
And by and by a cloud takes all away!

Però una circumstància fortuïta, l'editorial francesa Gallimard, aconsellada pel llavors jove escriptor Juan Goytisolo, es va interessar per la traducció de la novel·la. Que va aparèixer l'any 1962 després de llargues negociacions. De manera que, entre una cosa i l'altra, la traducció, amb el títol final de *Gloire incertaine*, no va aparèixer fins al mes de febrer de 1962, amb una de-

**Al costat de, o
més aviat amb
Solzhenitsyn i Primo
Levi, cal llegir Sales**

dicatòria inicial dedicada a Goytisolo: «À Juan Goytisolo, qui était un enfant». El volum tenia quatre-centes pàgines. Deixant de banda una crítica negativa al diari catòlic *La Libre Belgique*, les crítiques van ser positives, o fins i tot entusiastes, al diari catòlic *La Croix*, a *Le Monde*, a les revistes *Esprit*, *Combat* i *La Nouvelle Critique*. La novel·la va ser reescrita diverses vegades, traduïda al castellà el 1968 i amb una primera versió definitiva catalana el 1969. Fins a la seva mort, Sales va reeditar el seu llibre, modificant-lo, ampliant-lo, millorant-lo, com si fos incapaç de posar-hi un punt final.

No hi ha dubte que *Incerta glòria* és una novel·la excessiva, una mena de novel·la riu, que s'expandeix per tots costats, amb un raig textual desbordant, una obra llarga, fluïda, lenta, però alhora rapídissima i intensa com el curs de l'aigua d'un riu enorme, potent i segur. L'ambició d'englobar el temps, la durada històrica, li permet incorporar la postguerra en el flux narratiu.

Incerta glòria, és una novel·la polifònica, que conjuga una multiplicitat de veus narratives dins d'un realisme deliberat, amb un gran potencial simbòlic. Sales concep la novel·la com un joc dialèctic, fet de contradiccions i de canvis de perspectives, amb la voluntat d'exorcitzar i de conjurar els seus propis fantasmes, «fantasmes metafísics» en va dir Joan Fuster, i elaborar un gran fris històric caracteritzat pels constants meandres narratius, per les interrupcions i les digressions, per les anècdotes i els diferents fils temàtics que s'hi van desenvolupant. És una novel·la única i múltiple a la vegada, novel·la de l'experiència que traspua antiintel·lectualisme pertot arreu, i novel·la generacional, la d'una generació que va viure la guerra en plena joventut amb amor i desig. Sales construeix la novel·la al voltant de la figura d'un personatge enigmàtic, excèntric i original, Juli Soleràs, que serveix de punt d'unió per a tres versions diferents d'aproximadament els mateixos successos. Però Juli Soleràs (notem que les inicials del seu nom i cognom coincideixen amb les del novel·lista i també amb les de Julien Sorel, el cèlebre protagonista d'*El roig i el negre*) no és mai, en realitat, el personatge principal de la novel·la, sinó que n'és l'antiheroi, una veritable contrafigura. Noi intel·ligent, de molta cultura, egocèntric, sent una especial atracció per les coses prohibides i desconegudes i és, en definitiva, un dels fils conductors del relat. Amb les seves súbites aparicions i desaparicions crea un impacte de sorpresa en els altres personatges i el lector acaba tenint una percepció global del personatge gràcies precisament a les notícies, vivències i sentiments que Soleràs provoca en els altres. Quan no hi és, els altres personatges el troben a faltar, l'enyoren. Tothom qui el tracta s'hi sent atret, però també genera repulsió. Influeix els altres personatges, té una clara funció de polemitzar i de provocar la reflexió. Instal·lat en el dubte permanent, s'interessa per les perversions sexuals i diu estirabots per sorprendre els companys. Sent un especial gust pel fracàs i per portar la contradicció a tothom, assedegat de glòria i mogut només per la seva particular recerca de l'absolut. Meitat filòsof, meitat cínic, lluita contra ell mateix i cita constantment Baudelaire, Nietzsche, Schopenhauer, Kierkegaard i Sartre. Vital i contradictori, excèntric, viatger infatigable, és un personatge que sent l'absurd i la preocupació pel no-res l'omple, sempre obsedit però per «l'oscè i el macabre». És un personatge al·lucinat a la recerca d'un destí absolut del qual ni ell mateix

***Incerta glòria* és un relat de la humanitat europea**

no sembla conèixer el significat i que deambula solitàriament al llarg de la novel·la en un decorat carregat d'intensitat simbòlica, el front d'Aragó. De cop desapareix sense explicació fins que abandonarà la trinxera republicana per passar-se a la dels seus adversaris. Al final de la novel·la, se sabrà que s'havia passat a la trinxera dels seus adversaris, però en adonar-se de la victòria dels franquistes hauria tornat a passar-se al bàndol republicà on hauria estat mort. Soleràs és l'únic personatge de la novel·la que mor de jove, i només podia morir com a perdedor, potser perquè l'única glòria sembla ser el temps de la joventut. El seu dramàtic final, en renunciar a tornar-se un vencedor, ajuda a entendre la seva caiguda i redempció, la gran lliçó de

Sales és, per sobre de tot, un home independent, un outsider de la literatura catalana

Soleràs, que serà justament acceptar la derrota i el fracàs com a components essencials de la vida humana.

Existeix una connexió evident de Joan Sales amb l'obra d'alguns dels grans escriptors i intel·lectuals catòlics francesos com Charles Péguy, François Mauriac o George Bernanos. Sales és un catòlic convers, o «retornat», un home que pateix una llarga evolució ideològica i moral que no fa sinó recordar les paraules que ell mateix aplicava al seu admirat Kazantzaki: un home que busca abans de tot la justícia, que defensa en cada instant de la seva vida el seu concepte de veritat amb una incorregible espontaneïtat. La literatura de Sales, construïda amb un estil vigorós, s'omple de ressonàncies metafísiques i proposa una visió global de l'aventura humana, de manera que al lector es troba immers en un món exaltant, ple d'energia física i intel·lectual. I així ho mostren els autors dels epígrafs que encapçalen alguns capítols d'*Incerta glòria*: Pascal, Baudelaire, Bergson, Chesterton, Kirkegaard, Simone Weil, Albert Camus i un destacat Dostoïevski, que ja havia esdevingut un punt de referència, de vegades polèmic, en la novel·la europea d'entreguerres i que era presentat per Sales mateix com el millor exemple d'un model de literatura que penetra intensament en la condició humana. L'evolució de la societat, segons Sales, empeny l'home a un destí comú, col·lectiu, ja sigui utòpic o tràgic. La novel·la esdevé aleshores una crida a la consciència personal i al sacrifici. Així, Sales s'adhereix a un clar personalisme, en tant que lector i seguidor del pensament tant d'Emmanuel Mounier com de Gabriel Marcel, amb qui es va cartejar durant un cert temps, després de la publicació de la traducció francesa.

És en aquest sentit, en el de la presentació d'un tibant conflicte moral, que s'ha d'incloure Joan Sales entre els novel·listes de la «conscience déchirée» i de tota una temàtica de la salvació, és a dir de la superació que resol el conflicte interior per una presa de consciència. I d'aquí provenen també les qualitats essencialment subjectives de la novel·la. El seu lirisme trenca el desenvolupament objectiu del relat i la perspectiva metafísica alimenta el tema del mal i dels seus motius (desesperança, odi, violència, suïcidi) i del tema de la salvació (gràcia, amor, combats interiors i exteriors).

«Ma jeunesse ne fut qu'un tenebreux orage»: Joan Sales repetia sovint aquest vers de Baudelaire, uns mots que semblen voler confirmar que l'única glòria és el temps de la joventut, entesa com a única etapa de la vida travessada per l'amor i la mort dins d'una recerca constant de l'absolut. Sense caure en maniqueïsmes, amb greu i profunda solemnitat, dotades d'una suprema lucidesa, les pàgines d'*Incerta glòria* són un humaníssim monòleg espiritual que converteixen aquesta novel·la en una veritable lliçó de tolerància vital i literària.

Xavier Pla

NOTES

1. Vegeu MOUNIER, Emmanuel. *Malraux, Camus, Sartre, Bernanos. L'espoir des désespérés*. París: Le Seuil, 1953 (reed. «Points 3»). Sobre les relacions entre Albert Béguin, Bergamim i Bernanos, vegeu l'obra pòstuma de PÉZERIL, Daniel, recentment editada per DELAY, Florence. *Passage des vivants*. París: Editions du Cerf, 2007. [Hi ha una ressenya d'aquesta obra en el número de juny del 2007 de la revista *Esprit*.]
2. Sobre tots aquests punts, vegeu l'apartat d'història de la revista «Esprit, une revue dans l'histoire, 1932-2002» (PDF, 82 pàg.), consultable en línia al lloc web de la revista (<http://www.esprit.presse.fr>).
3. LANSBERG, Paul-Louis. *Essai sur l'expérience de la mort, suivi de le Problème moral du suicide* [prefaci de Jean Lacroix]. París: Le Seuil, 1951. («Esprit. La condition humaine» [reed. col. «Points»], epíleg d'Olivier Mongin); ÍDEM. *Problèmes du personnalisme*, amb prefaci de Jean Lacroix. París: Le Seuil, 1952. («Esprit. La conditions humaine»).
4. Sobre *Arxipèlag Gulag*, vegeu els comentaris de LEFORT, Claude. *Un homme en trop*. París: Le Seuil, 1976 (reed. col. «Point»).
5. SCIASCIA, Leon. *Les Oncles de Sicile*. París: Gallimard, 1993, 144 pàg. (reed. col. «Folio»).
6. *Ibid.*, pàg.141-142.
7. Aquest text correspon a una conferència pronunciada al Centre Cultural Català de París, per iniciativa de l'Institut Ramon Llull.